

Értelmezői otthonosságérzet

Harkai Vass Éva: *Szív és nők, igen és nem (Írások Kukorelly Endréről)*.
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2012

Harkai Vass Éva *Szív és nők, igen és nem* címmel Kukorelly Endréről szóló értekező prózai írásait gyűjtötte egybe. Könyve különös figyelmet érdemel, a szerző ugyanis azok közé tartozik, akik alaposan áttanulmányozták Kukorelly Endre minden kötetét, kiváló ismerője vers- és prózaírói munkásságának, s írt is legtöbb könyvről – kritikát vagy tanulmányt, ritkábban esszét. Pályáját figyelemmel kíséri a kezdetektől, s már akkor megállapítja, hogy „a huszadik századi magyar költészet új poétikájának egyikét látjuk megszületőben”, amikor még korántsem volt bizonyos, hogy az újdonságjelenség egyben olyan értékmozzanatokot is hordoz, melyek következtében az évek során a kötetek mind karakterisztikusabb életművé szervesülnek.

Egyetlen szerző munkáiról szóló írásaiból építette fel tehát kötetét Harkai Vass Éva. Gyakoribb eset, hogy az ilyen típusú könyvek többszerzősek, több kritikus munkáit tartalmazzák, több elemző értekezik egy-egy íróról vagy költőről, ezáltal biztosítva a sokoldalú megközelítést, a polifonikusságot. Mert azzal az elgondolással, hogy az irodalom története nem feltétlenül nagy, összefüggő, célirányos történet, amelyet ilyenként is kell ábrázolnia az irodalomtörténet-írásnak, hanem olyan narratívum, amely egy-egy mű megjelenése köré is szerveződhet, fragmentált eseménysora esetleg hézagos is lehet, lassacskán a magyar irodalomtörténeti gondolkodás is megbékélni látszik, elsősorban a Szegedy-Maszák Mihály nevéhez fűződő, alapvető szemléleti újdonságot hozó háromkötetes *A magyar irodalom története*it követően. Annak viszont, hogy a mai irodalomtörténeti monográfiának milyennek kellene lennie, már homályosabb elképzeléseink vannak, hiszen kevésbé látványosan műfajmegújító köteteit láthattuk az utóbbi években. Persze, tartogathat meglepetést az életrajzot mellőző

monográfia, és az is, amely biográfia és fényképek segítségével próbálja meg az életutat interpretálni, s éppoly érzékeny elemzéseket tartalmazhat mindkét műfajváltozat. Ráadásul az is kétségtelen, hogy Kukorelly Endre opusa vonzza a róla szóló „szabálytalan” megszólalást, hiszen sem Farkas Zsolt monográfiája, sem András Sándor „monográfiaértékű” tanulmánykötete nem illeszthető teljes egészében a hagyományos formák kereteibe. Bár Harkai Vass Éva kötetkoncepciója inkább az utóbbihoz áll közel, így is sajátosságoknak mondható. És célravezető is, mert nagy előnye, hogy nem gáncsolják el a monográfíairás kérdései, nem foglalkozik az egységes, nagy narratívum létrehozásának gyötrelmes kérdéseivel; nem tér ki ugyan a teljesség igénye elől, de nem célja mindenáron időrendet prezentálni, sem valamiféle fejlődéstörténetet bemutatni. Nem kerüli meg a kérdést, csak elegánsan eltekint tőle. Mert az írások közti „üres helyek” egyébként is, értelmezői kitalációk nélkül is, kitöltődnek, különösebb belemagyarázás nélkül alakul ki a „történet”. Akkor is, ha az elemzések elméleti megalapozottága és szempontjai eltérőek, egyik szöveg történetelméleti látószögéből értelmez, a másik – példának okáért – a palimpszeszt megjelenésmódjával foglalkozik.

Mivel Harkai Vass Éva kiválóan ismeri a szövegeket, a művek megközelítése során a szokványostól eltérő szempontokat is érvényesíteni tud. Költészetértésének érzékenysége Kukorelly Endre szövegeinek árnyalatait is felfedi, poétikai elmozdulásait is láttatja. Lecsupasztított versnyelvében intenzíven érzékeli a szerepjátékot, az álbanalitást, a megszerkesztettséget, amelyet gyakran „okosságnak” nevez. Interpretációjában a Kukorelly-mondat „úgy alakul, hogy ott legyen ne csak az irónia, hanem a részvét is, de ne legyen se érzélgős, se banális”.

A kötet jellegéből adódóan az értekező próza írójának nem kell kiterjesztenie szempontjait az életmű összes darabjára. Az opus alakulási folyamatát például az autotextualitás felől is láttatni tudja, vagyis a motívumok, toposzok ismétlődését, variálódását bemutatja az életművön belül is, hogyan kerül át egy-egy szöveg egy másik kötetbe, lírából prózába, s eközben jelentései hogyan gazdagodnak. Emellett azonban olyan kapcsolódási pontokat és érintkezéseket is kimutat, amelyek más szövegekkel, életművekkel folytatnak párbeszédet, vagy csupán egy-egy utalás vagy allúzió erejéig felidézük őket. Az írói opus „belső” mozgástereit éppúgy feltérképezi, mint ahogy gazdagabb összefüggésrendszerben is láttatja. Az életművet a mai városrepresentációk sorába állítja, az irodalmi hagyományra való reflektáltságot emeli ki, vagy az önéletírás alakulásrendjében láttatja.

A műnemi és műfaji transzformációk vizsgálatának azonban mindenkor kiindulópontja vers és próza elhatárolhatóságának-elhatárolhatatlan-

ságának kérdése. Amikor tehát szövegátfedésekről, variabilitásról beszél, természetsszerűleg nemcsak motívumok szövegköziségéről értekeznek, hanem műfaji átértelmezéseket is regisztrál, „a történet emlékéét őrző beszéd” jellemzőjeként pedig azt emeli ki, hogy „az egyes műfajok műfajspecifikus jegyei is hiányukkal vannak jelen: nincs cselekmény, nincs kitüntetett szerepű idő és tér, nincs jellemformálás, nincsenek szereplők, csupán felmerülő s eltűnő alakok. S akár Kukorelly lírájában a lírai én, prózájában is kérdésessé válik az elbeszélő kiléte, behatárolhatósága”.

Nincs ellentmondásban ezzel s ugyanilyen fontos Kukorelly Endre opusa szempontjából Harkai Vass Évának az a megállapítása is, mely a „sajátosan megszelídült neoavantgárd kései révolte”-járól beszél, s ki is fejt, milyen az Kukorelly értelmezésében: „rendszer-váltás ide, rendszer-váltás oda, ami volt, egyrészt nem tekinthető semmisnek, nem törölhető el, hiszen mélyen benne az emlékezetben, másrészt még mindig nem jól működnek a dolgok. Nem jól működnek. Viszont nem protestálunk, leírjuk, ami van”. Alkotásainak hátterében a következő gondolat áll: „Most, nektek írom.” Az aktualitás poétikáját hozza mozgásba, s ezt az értelmező pontosan érzékeli is.

A kötet tanulmányai mélyreható elemzéseket tartalmaznak, melyek különösen fontosak, hiszen olyan kortárs alkotó munkáit elemzik, aki természetsszerűleg törekszik eredetiségre, az interpretációnak pedig anélkül kell „követnie”, hogy belemagyarozóvá válna. A tanulmányíró a szerző legkülönösebb megoldásainak nemcsak kuriózumát látja, hanem rendszerét is bemutatja, még akkor is, ha arról a nyitottságot, a pontos definíciók nyűgétől való megszabadulást, az elbizonytalanított szemantika jellegzetességeit kell megállapítania.

A tanulmánykötet legfőbb erénye, hogy rezonál ezzel a nyitottsággal, méghozzá úgy, hogy megőrzi olvasói pozíciójának szubjektív elemeit. Egyik legfontosabb megállapítása, hogy Kukorelly Endre alapvetően lírai opusában a költészet nyelvi feltételezettsége és referencialitása nem állnak szemben egymással; mindkétfajta olvasat feltárja a szövegek megalkotottságának sajátosságait, a szerző poétikájának azokat az újdonságait, amelyek csak rá jellemzők.

Ez pedig újfent egy azok közül a látszólagos ellentmondások közül, amelyek Kukorelly Endre írásait átjárják. Hogy Harkai Vass Éva éppen ezeknek az ellentétes tartalmaknak és megformálásmódoknak az együttes megjelenését értékeli, az tanulmánykötetének címében is megjelenik, elemzéseiben az „igen és nem” paradox egységét tapasztalja.

S maga is hozzájárul ahhoz, hogy saját értelmezései kiegészítsék az értékelések sokaságát. Nem tesz úgy, mintha egyedül ő értené adekvát mó-

don Kukorelly Endre alkotásait, nem gondolja, hogy az egyik értelmezés kioltja a másikat, ezért gazdagon hivatkozhat a szakirodalmi forrásokra, az „immár bőségesre duzzadt Kukorelly-recepcióra”, ütköztetheti vagy megfeleltetheti értelmezésmódját másokéval. Olvasói „otthonosságérzésből” adódóan nemcsak Kukorelly kötetei, hanem a Kukorelly-olvasatok között is jól tájékozódik. Saját értelmezéseit is „újraolvashatja”, s miközben az általa vizsgált opus hangsúlyeltolódásait regisztrálja, saját korábbi értelmezéseinek hangsúlyait is pontosítja, rekapitulációját is elvégzi.

